

Research Companion to Non-State Actors / Ed. by B. Renalda – Aldershot: Ashgate, 2011. – P. 19-33.

39. Kegley Ch.W. World Politics: Trend and Transformation. Eleventh Edition / Ch.W. Kegley. – Belmont: Tomson Higher Education, CA, 2007. – V. 33. – P. 577-595.

40. Лебедева М. Акторы в международных отношениях и мировой политике [Електроний ресурс] / М. Лебедева / Российский совет по международным делам. – 09.06.2016. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=7780#top

Надійшла до редколегії 01.03.17

М. Фесенко, канд. політ. наук, старш. научн. сотр.
ГУ "Институт всемирной истории НАН Украины", Киев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА ПРОБЛЕМЫ КОНСОЛИДАЦИИ СУБЪЕКТОВ МИР-СИСТЕМЫ И НОВОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ПОРЯДКА

В статье рассмотрены понятийно-категориальный аппарат проблемы консолидации субъектов мир-системы в формирование нового международного порядка. Он служит важнейшим компонентом системы логически упорядоченного знания и представляет собой совокупность понятий, категорий и терминов, которые позволяют в обобщенной форме отразить явления, а также связи между ними путем фиксации их существенных свойств, признаков и закономерностей. Понятие является важнейшим логической формой, которая дает возможность выявить существенные, наиболее устойчивые и повторяющиеся связи между явлениями и процессами. Исследованы такие понятия, как "консолидация", "мировой порядок", "международный порядок", "глобальный порядок", "мировая политика", "международная политика", "глобальная политика", "мир-системный подход (анализ)", "мир-система", "субъекты мир системы".

Ключевые слова: консолидация, мировой порядок, международный порядок, мировая политика, международная политика, глобальная политика, мир-система, мир-системный подход, субъекты мир системы.

M. Fesenko, Phd., Researcher
SI "Institute of World History of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine

CONCEPTUAL-CATEGORICAL APPARATUS PROBLEMS FORMATION OF CONSOLIDATION OF BUSINESS WORLD-SYSTEMS AND NEW INTERNATIONAL ORDER

The article examines the concepts and categories of the problem of consolidation of the world-system in shaping the new international order. It serves as an important component of logically ordered knowledge is a set of concepts, categories and terms that allow a generalized form to reflect the phenomenon and the links between them by fixing their material properties, characteristics and laws. The concept is an important logical form, which makes it possible to detect significant, the most stable and repeatable connection between the phenomena and processes. Concepts such as "consolidation", "world order", "international order", "global order", "World Politics", "international politics", "global politics", "world-systems theory (analysis)", "world-system", "subjects the world system are studied."

Keywords: consolidation, world order, international order, world politics, international politics, global politics, the world system, world-systems theory, subjects of the world system.

УДК 327:316.32

О. Шевченко, канд. політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

В статті розкривається зміст сучасних наукових підходів дослідження глобальних проблем людства, зокрема глобальної зміни клімату. Розглянуто концепції "меж зростання" та "сталого розвитку", як базових наукових підходів осмислення та врегулювання сучасних глобальних проблем. Особливу увагу приділено теорії "меж зростання", в рамках якої вперше було побудовано глобальну агреговану прогностичну модель майбутнього. Автор показує сучасну функціональність даного концепту при дослідженнях глобальних змін клімату, оскільки фактор зміни клімату в рамках даного концепту розглядався як один з вирішальних викликів існуванню людства. Також в роботі показано, що дана концепція сприяла раціональному осмисленню цінностей індустріальної культури і стала каталізатором розробки і прийняття нових концепцій, до яких віднесено концепт сталого розвитку. Автор показує, що головною передумовою становлення сучасних концепцій дослідження проблеми глобальної зміни клімату стало усвідомлення і розуміння на міжнародному політичному рівні тих змін, які сталися в світі в середині ХХ століття.

Ключові слова: глобальні проблеми сучасності, зміна клімату, межі зростання, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток людства, досягнення науково-технічного прогресу, політичні та соціальні зрушення визначають сьогодні напрям еволюції. З іншого боку зазначені позитивні трансформації актуалізували проблеми, з якими стикнулося людство в новому тисячолітті. При чому ці проблеми стосуються не конкретної людини, країни чи території, вони здатні впливати на перспективи розвитку та існування планети Земля та людства і цілому. До таких глобальних проблем сучасності традиційно відносять проблеми природо-економічного характеру, соціального та політико- і соціально-економічного характеру. Однією з найактуальніших загроз людству, згідно з класифікацією ООН, сьогодні є глобальна зміна клімату на планеті. При чому, як зазначено в підсумковому документі 21-ї Конференції сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй щодо зміни клімату, всі країни світу "можуть страждати не лише від зміни клімату, а й також від впливу заходів, що здійснюються з метою реагування на нього" [1]. В документі також наголошується на "необхідності в ефективному та прогресивному реагу-

вання на термінову загрозу зміни клімату на основі найкращих наукових знань".

Мета дослідження – визначити та охарактеризувати базові наукові школи та концепції дослідження проблеми глобальної зміни клімату та методи глобального модкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Факт зміни клімату сьогодні визнають як вчені, так і політики. Вважається, що вперше ідею про те, що причиною підвищення температури земної атмосфери є парникові гази, була висунута відомим шведським вченим С.Арреніфусом ще в 19-му столітті [2]. Вона знайшла своє підтвердження завдяки численним моделюванням клімату, які підтвердили антропогенний парниковий ефект.

Умовно роботи всіх фахівців, які досліджують зазначену проблему, можна розділити на чотири групи: тих, хто є прибічниками глобальної зміни клімату та глобального потепління зокрема ті, які вважають, що основною причиною подібних змін є господарська діяльність людини; дослідження фахівців, які визнають факт гло-

бальної зміни клімату, але вважають, що твердження про його переважно антропогенне походження є важко доказовим; ті, які сумніваються в обґрунтованості встановлення самого факту глобального потепління; прибічники точки зору, згідно якої в найближчі десятиліття і далі глобальні кліматичні зміни трансформуються в глобальне похолодання, а не потепління.

Питанням глобальних кліматичних змін, а саме впливу забруднення повітря та контролю викидів присвячені роботи Ф.Дентенера, Ф.Стевенсона, Дж.Кофала, Р.Мехлера, М.Аманна, Дж.Ерісмана, М.Саттона, Дж.Гелловея, З.Клімонта та В.Вінівортера, питання моделювання та прогнозування кліматичних змін наведено в роботах К.Клімонта, К.Купіанена, Л.Хогланд-Ісаксона, М.Мейншосена, Т.Віглі, С.Ропера [3-6] та ін.

Основні результати дослідження. На початку сімдесятих років ХХ ст. центральним став концепт "меж зростання", коли в 1972 році дослідники Массачусетського технологічного інституту під керівництвом Дж.Форрестера та Д.Медоуза на замовлення Римського клубу опублікували роботу з однойменною назвою "Межі зростання" [7]. Теорія меж зростання стала однією з перших глобально агрегованих прогностичних моделей майбутнього, що засновані на аналізі взаємодії населення, природних ресурсів і навколишнього середовища.

Основний постулат "меж зростання" – це твердження про те, що людство живе на Землі у фізично обмеженому світі (ресурси обмежені, потужності для переробки відходів і стоків також обмежені), тому дотримання моделі постійного зростання згубне, рано чи пізно людство стикнеться, з одного боку, з дефіцитом ресурсів, з іншого боку, наростатимуть негативні впливи з боку порушеного довкілля, що викличе катастрофічні наслідки, зокрема, виснаження ресурсів, деградацію довкілля, зміни клімату і як результат різке зниження чисельності населення (через голод, хвороби і інші фактори).

Було зроблено висновок про те, що вплив на навколишнє середовище в масштабах планети (використання природних ресурсів і викиди забруднень) сильно позначається на глобальному розвитку в ХХІ ст. Треба зазначити, що в концепції "меж зростання" наголошується на тому, що людство вимушене буде спрямовувати більше зусиль і капіталу на те, щоб боротися із негативними змінами кліматичних умов. Робота Д. Медоуза показала, що межі зростання існують, в подальшому дослідники зосередились на тому, щоб визначити параметри цих меж і їх граничні значення. Комп'ютерна програма World3 на основі вхідних параметрів до 1970 року (непоновлювані ресурси, промисловий капітал, сільськогосподарський капітал, капітал сфери послуг, вільна земля, сільгоспугіддя, міська і промислова земля, забрудники, що не видаляються, народонаселення) дала змогу побудувати модель з дванадцяти сценаріїв розвитку людства до 2100 року. П'ять з розглянутих сценаріїв (у тому числі, базовий) призводили до піку населення Землі на рівні 10-12 млрд чоловік з подальшим катастрофічним обвалом популяції до 1-3 млрд. осіб при різкому зниженні рівня життя. Інші 7 сценаріїв умовно були поділені на "сприятливі" і "менш сприятливі". Жоден з сценаріїв не передбачав "кінця цивілізації" або "вимирання людства". Автори підкреслювали, що для реалізації кожного з 7 сприятливих сценаріїв "потрібно не стільки технологічні прориви, скільки політичні і соціальні зміни, у тому числі, суворий контроль народжуваності на рівні природного спаду" [7, с. 23].

В рамках нашого дослідження важливим дана модель є тому, що побудована система передбачала, що якщо світова спільнота не вживатиме ефективних захо-

дів щодо захисту навколишнього середовища та розумного використання ресурсів, то економіку, населення та клімат очікують "перевантаження і колапс" ще до 2070 року. Такий розвиток подій був визначений як "звичайний" сценарій, тобто логічний результат стійкого розвитку. Одним із виходів з ситуації, було запропоновано перехід до "нульового зростання", тобто до фактичного припинення розвитку продуктивних сил і зростання населення заради збереження екосередовища. Вони запропонували, зокрема, встановити просте відворнення населення, поступово перевести всі промислові підприємства на замкнутий цикл виробництва, відмовитися від будівництва нових підприємств, перейти на поновлювані джерела енергії і на максимальне використання вторинної сировини.

Погоджуючись із Д.Медоузом, А.Печчеї, засновник і перший президент "Римського клубу" писав: "істинні межі людської експансії визначаються причинами не стільки фізичного, скільки екологічного, біологічного і навіть культурного характеру" [8].

Подальший розвиток концепція "меж зростання" знайшла в 1992 та 2004 роках, коли Д.Медоуз в базову модель ввів данні за останні 20 років. Висновками роботи "За межами зростання" 1992 року було те, що основні результати першого доповіді залишились незмінними, а зміни клімату на Землі стали більш критичними [9]. В цій роботі були запропоновані шість можливих програм запобігання глобальній катастрофі. В рамках нашого дослідження слід звернути увагу на рекомендації Д.Медоуза, які стосуються запобігання глобальним змінам клімату. Дослідник рекомендує, зокрема, "тримати під контролем рівень добробуту людства, стан локальних і планетарних "джерел" і "резервуарів"; серйозніше відноситися до інформації, що сигналізує про напружений стан довкілля, намагатися заздалегідь передбачити можливі дії на випадок загострення глобальних проблем; звести до мінімуму використання непоновлюваних ресурсів; перешкоджати виснаженню поновлюваних ресурсів. використовувати усі ресурси з максимальною ефективністю".

Остання оновлена версія доповіді була опублікована в 2004 р. під назвою "Межі зростання: через 30 років, в якій Д.Медоуз знову акцентує на тому, що найближчим часом необхідно зробити "серйозну корекцію" споживання людством природних ресурсів, то колапс людства в тій або іншій формі (соціально-економічній або екологічній) буде неминучий, і "настане він ще за життя нинішнього покоління" [10]. За оцінками групи Д.Медоуза, з 1990-х років людство вже перевищило межі самопідтримки екосистем Землі. Разом з тим, використовуючи методи системної динаміки, математичного моделювання, автори концепції "меж зростання" показують, що перехід до стійкого суспільства ще можливий. Для цього необхідно прийняти комплекс заходів в області захисту довкілля, економіки і соціальної психології.

Критика концепції "меж зростання" змусила багато дослідників перевірити прогнози моделі Д.Медоуза. Цікавою у рамках нашого дослідження бачиться робота австралійського вченого Грехема Тернера (Graham Turner), де він порівнює прогнози першої доповіді "Меж зростання" з ситуацією через 30 років, що пройшли після її публікації. Він дійшов висновку, що "поточне виробництво індустриальних товарів і їжі, забруднення середовища відповідають значенням, передбаченим в моделі 1972 р." [11]. В звіті Міжпартійної групи парламенту Великої Британії 2016 року, також зазначається, що "розвиток людства відбувається за "стандартним сце-

нарієм" концепції Д.Медоуза, який призводить до можливого колапсу виробництва і зниженню стандартів життя" [12]. В доповіді британських дослідників під керівництвом Тіма Джекона робиться зауваження, що в оригінальному дослідженні 1972 року не враховані такі ключові для прогнозу майбутнього фактори як глобальна зміна клімату, яка сьогодні становить додатковий виклик існуванню людської цивілізації.

Концепт "меж зростання" є особливо функціональним при дослідженні ролі провідних акторів міжнародних відносин у вирішенні глобальної проблеми зміни клімату з огляду на те, що ці розробки стимулювали експериментальні дослідження і моделювання майбутнього людства, заявили про глобальні екологічні виклики людству, що на той момент не усвідомлювались, започаткували програми нового гуманізму, критерій "мислити глобально", а також показали, що для позитивних змін та запобігання колапсу необхідні якісні зміни людської свідомості та спільні зусилля всіх акторів міжнародних відносин.

Можемо зазначити, що ідеї про наявність "меж зростання" сприяли раціональному осмисленню і переосмисленню цінностей індустріальної культури. Тут слід виділити дослідження німецького ученого в області системного аналізу Е.Пестеля і американського математика М.Месаровича, які на базі концепції Д.Медоуза запропонували іншу модель світу, яка мала ієрархічну структуру і дозволяла вибудовувати регіональні моделі виживання. У 1974 році М.Месарович і Е.Пестель, узагальнивши результати прогонів моделі світу, представили доповідь під назвою "Людство на роздоріжжі" [13], в якій була запропонована концепція "органічного зростання". Згідно цієї концепції кожен регіон світу повинен виконувати свою особливу функцію, подібно до клітини живого організму. Проте ця концепція, як і концепція "нульового зростання", спиралася на ту ж саму методологію, що і роботи групи Д.Медоуз: на прагнення обмежити ту або іншу форму зростання і знайти вихід за рахунок різноманітності цих форм, що не зменшило, а, навпаки, призводить до посилення протиріч світового розвитку.

Відігравши роль каталізатора у дослідженні глобальних проблем сучасності, концепція "меж зростання" поступилася місцем теорії сталого розвитку.

Безпосередньо термін "сталий розвиток" був вперше вжитий Міжнародною комісією з довкілля і розвитку (відома як Комісія Брунтланд) в 1987 році. Під "стійким" в Доповіді згаданої вище Комісії "Наше спільне майбутнє" розуміється такий "розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби" [14].

Власне концепція сталого розвитку суспільства була прийнята на Конференції ООН з довкілля і розвитку, яка відбулась в червні 1992 р. в м. Ріо-де-Жанейро на рівні глав держав і урядів. Сьогодні ця концепція стала найбільш відомою глобальною моделлю майбутнього світової цивілізації. Конференція 1992 р. констатувала "неможливість руху країн, що розвиваються, по тому шляху, яким прийшли до свого добробуту розвинені країни" [15]. Ця модель визнана такою, яка веде до катастрофи і у зв'язку з цим проголошена необхідність переходу світової спільноти до стійкого розвитку, що забезпечує високу якість життя для людей нинішнього і майбутніх поколінь. У прийнятій на Конференції Декларації підкреслюється важливість міжнародної політичної волі, тобто визнається, що гарантом забезпечення належної якості навколишнього середовища є держава. Встанов-

люється необхідність взаємозв'язку цілей соціально-економічного розвитку, включаючи боротьбу з бідністю, з цілями попередження глобальних змін клімату для нинішніх і майбутніх поколінь. У Декларації підкреслюється важлива роль міждержавної співпраці в області охорони довкілля, включаючи проведення спільної міжнародної політики виробництва і споживання, демографічних процесів, досягнення економічного зростання, а також відзначається особлива відповідальність розвинених країн за стан довкілля.

Сталий розвиток включає два ключових взаємопов'язаних поняття:

по-перше, поняття потреб, у тому числі пріоритетних (необхідних для існування бідних верств населення);

по-друге, поняття обмежень (обумовлених станом технології і організацією суспільства), що накладаються на здатність довкілля задовольняти нинішні і майбутні потреби людства.

Ця Концепція спирається на такі основні положення:

1. Задоволення потреб в розвитку і збереженні довкілля повинне поширюватися не лише на нинішнє, але і на майбутні покоління. Людство дійсно здатне надати розвитку стійкий і довготривалий характер, з тим щоб воно відповідало потребам людства, що нині живе, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби.

2. Охорона довкілля повинна стати невід'ємним компонентом процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього. Наявні обмеження в області експлуатації природних ресурсів відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.

3. У центрі уваги – люди, які повинні мати право на здорове і плідне життя в гармонії з природою. Необхідно задовольнити елементарні потреби усіх людей і усім надати можливість реалізовувати свої надії на якісне життя. Без цього стійкий і довготривалий розвиток неможливий. Одна з найголовніших причин виникнення екологічних і інших катастроф – бідність, яка стала у світі звичайним явищем.

4. Щоб добитися стійкого розвитку, держави повинні виключити або зменшити такі моделі виробництва і споживання, які не сприяють такому (стійкому) розвитку. Необхідно узгоджувати спосіб життя свої володіє великими ресурсами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно споживання енергії.

5. Зменшення розриву в рівні життя між багатими і бідними країнами, викорінення бідності належить до числа найважливіших завдань світової політики. Розміри і темпи зростання населення мають бути погоджені з продуктивним потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

Особливо підкреслюється динамічний характер сталого розвитку. Відзначається, що він є незмінним станом гармонії, а швидше процесом змін, в якому масштаби експлуатації ресурсів, напрям капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку і інституціональні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами.

Головною передумовою становлення концепції сталого розвитку стало усвідомлення і розуміння на політичному рівні тих змін, які відбулись у світі в середині ХХ століття. До початку 70-х років зростаюча чисельність бідних верств населення в країнах, що розвиваються, і відсутність переваг економічного розвитку привели до зростання числа спроб безпосередньо виправити ситуа-

цію з розподілом доходів. Наголошувалось на тому, що єдине, що може виправити ситуацію, це конкретні дії, зроблені в широких масштабах і погоджені на світовому рівні. Парадигма розвитку перемістилася у бік урівноваженого зростання, яке в явній формі враховувало соціальні цілі (особливо завдання скорочення чисельності бідних верств населення) і надавало їм таке ж значення, як і економічної ефективності. Саме у цей період на політичному рівні актуалізуються завдання захисту довкілля. А.Печчеї у своїх роботах неодноразово вказував на надзвичайно низьку ефективність економічної системи промислово розвинених країн, ґрунтовану на непропорційно високих витратах природних ресурсів [16].

На початок 80-х років було накопичено велику кількість інформації, що свідчить про те, що деградація довкілля є серйозною перешкодою для економічного розвитку [17]. Вказувалося на те, що зневагу до екологічних проблем не можна виправдати необхідністю вирішувати інші, що здаються більше невідкладними, завдання [18]. Таким чином, концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної.

Економічна складова концепції сталого розвитку передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів і застосування екологічних природо-, енерго-, і матеріалозберігаючих технологій, у тому числі видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. З економічної точки зору концепція сталого розвитку ґрунтується на визначенні доходу, запропонованого Дж. Хіксом: "В практичному житті визначення рівня доходу переслідує мету вказати людям, скільки вони можуть споживати, не роблячи себе при цьому бідніше" [19]. З визначення Дж.Хікса випливає ключове для концепції сталого розвитку значення економічно оптимального використання обмежених природних ресурсів, що усвідомлюється як фундаментальний економічний факт. Не зважаючи на те, що більшість учених вважають, що саме економічний підхід є основою концепції сталого розвитку, вони погоджуються щодо важливості врахування екологічного чинника, проявом якого є глобальна зміна клімату, тобто довгострокові економічні проекти, при здійсненні яких беруться до уваги природні закономірності, виявляються економічно більш ефективними, а ті, які здійснюються без урахування довгострокових екологічних наслідків – збитковими [20, 21].

Соціальна складова сталого розвитку спрямована на збереження стабільності існуючих соціальних і культурних систем і скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом такого підходу є "справедливий розподіл ресурсів і можливостей між усіма членами людського суспільства, збереження культурного капіталу і різноманіття" [22]. Розвитком соціальної складової концепції сталого розвитку стала ідея дотримання прав майбутніх поколінь, оскільки природні ресурси Землі є загальною спадщиною усього людства, включаючи тих, які живуть нині, так і ті покоління, які прийдуть нам на зміну [23]. Для досягнення стійкості розвитку сучасному суспільству доведеться створити більш ефективну систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм [24]. Без справедливого розподілу ресурсів і можливостей між усіма членами людського суспільства стійкий розвиток неможливий. Досягнення гідного життя і добробуту для усіх громадян світу має стати головною метою світового співтовариства.

З екологічного погляду сталий розвиток повинен забезпечувати стабільність біологічних і фізичних систем.

Особливе значення має життєздатність локальних екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери в цілому. Більше того, поняття природних систем і ареалів мешкання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, такі, наприклад, як міста [25]. Основна увага приділяється збереженню здібностей таких систем до змін, а не збереження їх в деякому "ідеальному" статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічної різноманітності скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення [26].

В той же час, на думку ряду авторів, концепція сталого розвитку сприймається в наукових і громадських кругах неоднозначно. Супротивники різко критикують її, тлумачать як міф, утопію, метафору [27]. Вони вказують на відсутність наукового обґрунтування вирішення проблеми створення рівноважної і стійкої екосистеми людського існування. Ще американський математик Норберт Вінер у своїх роботах називав "міфом ідею досягнення абсолютної екологічної стабільності" [28].

Сучасні опоненти Концепції свою позицію аргументують також й тим, що з моменту, як глобальні міжнародні інститути офіційно схвалили сталий розвиток, єдина модель економіки, екологічної і соціальної політики так і не була вироблена. Глобальні проблеми за цей час лише посилюються. Серед найбільш помітних, складних і поширених проблем реалізації стратегії сталого розвитку вони виділяють демографічну проблему, проблему подолання бідності та екологічну проблему [29]. Протириччя, виявлені в ході реалізації Концепції сталого розвитку, свідчать у тому числі і про її внутрішній логічний парадокс, тобто невідповідність національних інтересів загальнолюдським. Критики цієї Концепції відмічають, що сучасні західні стандарти якості життя і споживання неможливо розповсюдити на усе людство. Збереження біосфери, таким чином, не може бути самоціллю сталого розвитку, а його мета – виживання людини як біологічного виду.

Радянський і російський економіст, фахівець в області теорії і практики економіко-математичного моделювання Х.Гізатуллин вважає, що "концепцію сталого розвитку слід відрізнити і від "екстремістських" еколого-економічних підходів, зокрема від різних концепцій екології, тобто теорії усілякого обмеження економічного розвитку" [30]. Основні напрями концепції екології – повернення до природи, біологічна і культурна різноманітність, прості технології, повна відмова від науково-технічного прогресу. Вибір такого типу економічного розвитку, поза сумнівом, позначиться на погіршенні життєвих стандартів суспільства, тому він представляється на нашу думку малореальним. В той же час все більше людей усвідомлює, що подальше існування людства буде неможливим, якщо деградація природного середовища і глобальні зміни клімату перевищать певний критичний рівень. Здійснюваний в гармонії з довкіллям розвиток може сприяти як задоволенню цілого ряду актуальних потреб людства, так і зміцненню власної основи розвитку

Критика Концепції сталого розвитку з позицій А.Н.Фомічова ведеться по наступних напрямках:

- Некоректність терміну "сталий розвиток", тобто він містить певне смислове логічне протириччя, спричинене некоректним перекладом поняття.
- Вузкість терміну, тобто обмеження глобальних проблем сучасності тільки екологічними, що підтверджується тезою про те, що "проблематика оздоровлення еко-

логічної обстановки повністю розкриває зміст стратегії сталого розвитку" в роботах багатьох сучасних авторів.

- Відсутність єдиної системи уявлень про сталий розвиток, тобто наявність різноманітних підходів, які викликають значні труднощі в реалізації стратегії сталого розвитку.

- Вибірковість Концепції сталого розвитку, тобто її первинна елітарна орієнтованість. Існує точка зору, що реалізація концепції сталого розвитку принесе благо не усьому людству, а тільки певній його частині.

- Співність ряду методів, на яких базується Концепція сталого розвитку. Наприклад, прогнози, які робляться в рамках Концепції стійкого розвитку за допомогою екстраполярного моделювання виявляються вірними при одночасному виконанні багатьох параметрів, зокрема, якщо за інших рівних умов людство не змінить свою політику в області ресурсоспоживання.

- Дискусійність в розумінні цілей сталого розвитку, що природно виникає в силу світоглядних відмінностей учасників процесу впровадження нової цивілізаційної моделі, країн і народів сучасного світу, носіїв культурної, соціальної, політичної своєрідності.

- Найважливішою складовою критики Концепції сталого розвитку є відсутність системних механізмів її реалізації, забезпечених організаційно і фінансово [31].

На думку автора, вирішення глобальних проблем сучасності, зокрема проблеми зміни клімату, викликає необхідність з одного боку, надати людям нові економіко-технологічні можливості, а з іншого боку – зменшити навантаження на довкілля і зменшити соціальну нерівність. Концепція сталого розвитку – одна зі свідомих спроб міжнародної спільноти добитися цього. Зазначимо, що ідею сталого розвитку сформували саме розвинені країни, які, зруйнувавши свої власні природні екосистеми, усвідомлюють які наслідки для довкілля принесе спроба решти світу повторити їх шлях. Проголошені Декларацією Ріо-де-Жанейро принципи ще раз підкреслюють нерозривність усіх аспектів майбутнього розвитку – соціального, економічного, екологічного і духовного [32].

Висновки. Таким чином, людство поступово приймає нову парадигму розвитку. Тому, що в глобальному масштабі перехід до сталого розвитку імперативний: раціональної альтернативи йому немає. Розглянуті наукові підходи стверджують, що "наша цивілізація виживе як вид тільки у тому випадку, якщо зуміє встановити таку рівновагу між власною життєдіяльністю і можливостями біосфери, яке не просто зберігало б живий світ, але дозволяло б постійно відтворювати поновлювані ресурси планети і забезпечити економне використання непоновлюваних ресурсів" [33].

Можна стверджувати, що концепція сталого розвитку стала керівним принципом для довгострокового глобального розвитку. Після міжнародної конференції ООН в Йоганнесбургу концепція сталого розвитку починає використовуватися у міжнародних й державних документах, вводиться у навчальні програми вищих навчальних закладів і загальноосвітніх шкіл. Н.Уткіна справедливо зазначає, що "вирішення протиріч між збереженням довкілля і економічним життям суспільства неможливе без зміни системи цінностей людини, її етики і мислення, а також усього світового ладу в цілому. Для реалізації принципів сталого розвитку на практиці потрібні розробка і впровадження ряду інструментів, які б сприяли переходу людства на нову модель взаємодії суспільства і природи, у тому числі показників, що відбивають динаміку змін цієї взаємодії" [34].

Список використаних джерел

1. Парижское соглашение об изменении климата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_russian.pdf
2. Arrhenius S. On the influence of carbonic acid in the air upon the temperature of the ground. / S. Arrhenius – Phil. Mag., 1896. – 41p.
3. Dentener, F., D. Stevenson, J. Cofala, R. Mechler, M. Amann, P. Bergamaschi, F. Raes, and R. Derwent The impact of air pollutant and methane emission controls on tropospheric ozone and radiative forcing: CTM calculations for the period 1990-2030. / F.Dentener, D. Stevenson, J. Cofala, R. Mechler, M. Amann, P. Bergamaschi, F. Raes, and R. DerwentAtmos. // Chem. Phys., vol.5, 2005. – P. 1731–1755
4. Erisman, J. W., M. A. Sutton, J. Galloway, Z. Klimont, and W. Winiwarter How a century of ammonia synthesis changed the world. / J.W. Erisman, M. A. Sutton, J. Galloway, Z. Klimont, and W. Winiwarter. // Nature Geosci. Vol. 1, 2008. – P. 636–639
5. Cofala, J., M. Amann, Z. Klimont, K. Kupiainen, and L. Hoglund-Isaksson Scenarios of global anthropogenic emissions of air pollutants and methane until 2030 / J. Cofala, M. Amann, Z. Klimont, K. Kupiainen, and L. Hoglund-Isaksson. // Atmos. Environ, vol.41, 2007. – P. 8486–8499
6. Meinshausen, M., T. M. L. Wigley, and S. C. B. Raper: Emulating atmosphere-ocean and carbon cycle models with a simpler model / Meinshausen, M., T. M. L. Wigley, and S. C. B. Raper // MAGICC6-Part 2: Applications. Atmos. Chem. Phys., vol.11, 2011b. – P.1457–1471.
7. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens The limits the growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind / D.H. Meadows, D.L. Meadows, J. Randers, W.Behrens. – NY, Universe book, 1972. – 211 p.
8. Peccei A. The Human Quality / A. Peccei. – New York: "Pergamon Press", 1977. – 212 p.
9. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. Beyond the Limits: Confronting Global Collapse, Envisioning a Sustainable Future / D.H. Meadows, D.L. Meadows, J.Randers. – Chelsea Green Publishing Company, 1992. – 300 p.
10. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. (2004) Limits to Growth: The 30-Year Update. / D.H. Meadows, D.L. Meadows, J.Randers. – London, Earthscan, 2004. – 363 p.
11. Turner G. A comparison of the limits to growth with thirty years of reality – Socio-Economics and the Environment in Discussion / G.Turner. – CSIRO Working Paper Series, 2008-09 – 52p.
12. Jackson T., Webster R. Limits Revisited: A review of the limits to growth debate (Report). / T.Jackson, R.Webster. – London, UK: All-Party Parliamentary Group on Limits to Growth, 2016. – 24 p.
13. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point. / M.Mesarovic, E.Pestel. – New York, 1974. – 210 p.
14. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
15. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. 3–14 июня 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
16. Печчеи А. Человеческие качества. / А.Печчеи. – М.: Прогресс, 1980. – 302 с.
17. Мунасингхе М., Круз В. Экономическая политика и окружающая среда. Опыт и выводы. / М. Мунасингхе, В. Круз. // Публикации Всемирного банка по проблемам окружающей среды. Вып. 10. – Вашингтон, округ Колумбия, 1995. – 118 с.
18. Пестель Э. За пределами роста / Э.Пестель. – М.: Прогресс, 1988. – 270 с.
19. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж.Р.Хикс. – М.: Прогресс, 1988. – 181 с.
20. Costanza R., Folke C. Ecological Economics and Sustainable Development. / R.Costanza, C.Folke. // Paper prepared for the international Experts Meeting for the Operationalization of the Economics of Sustainability. – Manila, Philippines. 1994. July 28-30.
21. Barbier, Edward B. Natural Resources and Economic Development / E.B.Barbier. – Cambridge University Press. 2006. – p. 44–45.
22. Nussbaum, M. Creating Capabilities: The Human Development Approach. / M.Nussbaum. – Cambridge, Massachusetts and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press. 2011. – p. 16.
23. Magee L., Scerri A., James P., J.A. Thom; L.Padgham; S.Hickmott; H.Deng; F.Cahill Reframing social sustainability reporting: Towards an engaged approach / L.Magee; A.Scerri; P.James; J.A. Thom; L.Padgham; S.Hickmott; H.Deng; F.Cahill // Environment, Development and Sustainability. Springer. Vol. 15, 2013. – p. 225–243.
24. Political Economy of the Environment. Training Kit. – Washington, D.C., 1996. – 517 p.
25. Heal G. Climate Economics: A Meta-Review and Some Suggestions for Future Research. Review of Environmental Economics and Policy. / G.Heal. – Vol.3. 2009 (1). – p. 4–21.
26. Living Planet Report 2006. World Wide Fund for Nature, Zoological Society of London, Global Footprint Network. – 24 October 2006. – p. 19
27. Ширяев А.Е. Утопизм концепции устойчивого развития / А.Е.Ширяев // Омский научный вестник, №5, 2007. – С. 85-88.

29. Selected Papers of Norbert Wiener. – Cambridge Mass. MIT Press & SIAM, 1964. – 314 p.

30. Campbell S. Green Cities, Growing Cities, Just Cities?: Urban planning and the Contradictions of Sustainable Development. / S.Campbell // Journal of the American Planning Association. – 1996. – p.41-49.

31. Гизатуллин Х. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма / Х.Н.Гизатуллин, В.А.Троицкий // Общественные науки и современность, 1998. – №5. – С. 124-130.

32. Фомичев А.Н. Проблемы концепции устойчивого экологического развития: Системно-методологический анализ / А.Н.Фомичев. – М: Либроком, 2009. – 216 с.

33. Доклад Конференции ООН по населённым пунктам (Хабитат II) / ООН. – Нью-Йорк, 1997. – 140 с.

34. James P., Magee M., Scerri A., Steger M.B. Urban Sustainability in Theory and Practice: Circles of Sustainability. / P.James, L.Magee, A.Scerri, M.B.Steger. – London: Routledge, 2015. – 151 p.

35. Уткина Н.А. Принципы устойчивого развития: классификация, взаимосвязи, практическая реализация / Н.Уткина // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 3. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=6406>.

Надійшла до редколегії 19.05.17

Е. Шевченко, канд. полит. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОДХОДОВ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье раскрывается содержание современных научных подходов исследования глобальных проблем человечества, в частности глобального изменения климата. Рассмотрены концепции "пределов роста" и "устойчивого развития", как базовых научных подходов осмысления и урегулирования современных глобальных проблем. Особое внимание уделено теории "пределов роста", в рамках которой впервые была построена глобальная агрегированная прогностическая модель будущего. Автор показывает современную функциональность данного концепта при исследованиях глобальных изменений климата, поскольку фактор изменения климата в рамках данного концепта рассматривался как один из ключевых вызовов существованию человечества. Также в работе показано, что данная концепция способствовала рациональному осмыслению ценностей индустриальной культуры и стала катализатором разработки и принятия новых концепций, к которым отнесен концепт "устойчивого развития". Автор показывает, что главной предпосылкой становления современных научных концепций исследования проблемы глобального изменения климата стало осознание и понимание тех изменений, которые произошли в середине XX века.

Ключевые слова: глобальные проблемы современности, изменение климата, предела роста, устойчивое развитие.

O.Shevchenko, PhD (Politics), associate prof.

Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE APPROACHES OF GLOBAL CHALLENGES RESEARCHES

The article reveals the maintenance of modern scientific approaches concerning the research of global problems of humanity, in particular global climate change. Concepts of "limits of growth" and "stable development" are considered as base scientific approaches of comprehension and settlement of modern global challenges. The special attention is attended to the theory of "limits of growth", within the framework of that the global aggregated forecast model of the future was firstly built. Author shows the modern functionality of this concept at researches of global climate changes, as a factor of climate change within the framework of this concept was examined as one of key calls to existence of humanity. It is also shown, that this concept assisted the rational comprehension of values of industrial culture and became the catalyst of development and acceptance of new conceptions to that concept of "stable development" is attributed. An author shows that realization and understanding of changes that happened in the middle of XX century became main pre-condition of establishing of modern scientific concepts of global climate change.

Keywords: global problems of contemporaneity, change of climate, limit of growth, stable development.